

**ХҮҮХДИЙН ГЭМТ ХЭРГИЙН ХОЛБОГДОХ, ХОХИРОГЧ
БОЛОХОД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛҮҮД
FACTORS INFLUENCING CHILD CRIME INVOLVEMENT
AND VICTIMIZATION**

Б.Баярболд

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн
багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч
/хууль зүйн магистр/

Bayarbold B.

Police school at University of Internal
Affairs, Department of criminal law and
criminology, lecturer, police senior lieutenant
/master of law/

Хураангуй: Монгол улсад сүүлийн жилүүдэд хүүхдийн эсрэг үйлдэгдэх гэмт хэргийн тоо өсөн нэмэгдэж, түүнтэй тэмцэх талаар олон төрлийн ажил, арга хэмээг төрийн зүгээс хэрэгжүүлэх хэдий ч гэмт хэргийн гаралтад тухайлан өөрчлөлт гарахгүй байна. Хууль, эрх зүйн хүрээнд тухайн төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх тухай зохицуулалтыг хийж байгаа нь сайшаалтай хэдий ч урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, хэрэгжүүлэхэд, гэмт хэргийн хохирогч болоход чухамхүү юу нөлөөлж байгааг судлан харуулахыг зорьсон.

Abstract: In Mongolia, the number of crimes committed against children has been increasing in recent years, and despite the implementation of various measures and measures by the government, there is no change in the crime rate. Although it is commendable that regulations are being made to combat this type of crime within the framework of the law, it is intended to study and show what exactly affects the implementation of preventive measures and becoming a victim of crime.

Түлхүүр үг: Хүүхдийн гэмт явдал, хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг, хүрээлэл, гэр бүлийн хараа хяналт, эрх зүйн мэдлэг, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ

Keywords: Child crime, crime against children, circle and family supervision, legal knowledge and preventive measures

Бидний амьдарч буй нийгмийн нэгэн гол эд эс болох хүүхдийн эрхийг хамгаалж буй хамгийн гол баримт бичиг нь Нэгдсэн үндэстний байгууллагаас баталж гаргасан Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц юм. Энэхүү конвенцод хүүхэд гэж хэнийг хэлэх, тэд ямар эрх эдлэх, тэдгээр эрхийг эдлэхэд төр ямар үүрэгтэйг тайлбарласан байх ба хүүхдийн бүх эрх хоорондоо салшгүй холбоотой, бүгд эн тэнцүү ач холбогдолтой, тэдгээрийг хүүхдээс булаан авах эрх хэнд ч байхгүй гэдгийг тунхагласан хамгийн гол баримт бичиг юм.

Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн хэм хэмжээ, заалтуудыг Дэлхийн олон улс орны засгийн газар, төрийн бус байгууллагууд, хүний эрхийн зүтгэлтнүүд, хуульчид, эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүд, боловсрол ба хүүхдийн хөгжлийн мэргэжилтнүүд, шашны

зүтгэлтнүүд хамтран 10 гаруй жилийн хугацаанд хэлэлцэн зөвлөлдөж 1989 онд баталсан байдаг. Уг баримт бичигт 18 нас хүрээгүй хүн бүрийг хүүхэд гэж тодорхойлсон байх ба тухайн хүүхдэд амьдрахад шаардлагатай наад захын баталгааг хүүхдийн эрх гэсэн ойлголтоор томъёолсон. Иймд хүүхэд бүр ямар ч алагчлалгүйгээр хүүхэд хамгааллын тусламж, үйлчилгээ хүртэх, боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хамрагдаж, бие хүн болж төлөвших, авьяас, чадвараа бүрэн дүүрэн нээн хөгжүүлэх боломжоор хангагдаж, аз жаргал, хайр энэрэл, ойлголцол бүрдсэн орчинд өсөн торних зэрэг нь хүүхэд бүрт байх ёстой наад захын баталгаа буюу эрх юм.

Хүүхдийн эрхийн тухай Монгол улсын хуулиар Хүүхдийн эсэн мэнд амьдрах эрх, хүүхдийн хөгжих эрх, хүүхдийн хамгаалуулах эрх, хүүхдийн нийгмийн амьдралд оролцох эрхийг баталгаажуулсан байдаг. Тэгвэл бодит байдал дээр эдгээр эрхийн хэрэгжилт зохих түвшинд хүрч чадаж байгаа эсэх, хамгийн их зөрчигдөж байгаа эрх мөн хүүхдийн эрхийг хамгаалах явдалд төрийн байгууллагуудын оролцоо хэр чухал болохыг харуулахад илтгэлийн зорилго оршино.

Хүүхэд гэдэг бол эцэг эхийн өмч биш. Мөн зөвхөн тусламж дэмжлэг авахаас цаашгүй чадваргүй хүмүүс биш. Хүүхэд бол юун түрүүнд бусдын адил хүн, тиймээс өөрийн гэсэн хүний эрхээ эдлэх ёстой. Орчин үед хүүхдийг гэр бүл, олон нийтийн бие даасан гишүүн, насандаа тохирсон эрх, үүрэг бүхий хувь хүн гэдэг талаас нь харах болсон. Хүүхдийн эрхийг ийнхүү хүлээн зөвшөөрөх нь хүүхдийг бүхэлд нь авч үзэх боломж олгосон ба мөн хүүхэд бүрт тулгамдаад буй эрэлт хэрэгцээг тэдний хууль ёсны хүний эрх хэмээн үзэх болсон. Өмнө нь тусламж, дэмжлэг хүртэгч идэвхгүй бүлэг хэмээн хүүхдийг үздэг байсан бол одоо хүүхэд эрх эдлэгч болсон байна. Тэгвэл энэ байдал нь тэдний эрх зөрчигдөх үндсэн нөхцөлийг бүрдүүлээд байна.

ҮНДСЭН ХЭСЭГ

2.1 Хүүхдийн эрх, аюулгүй байдлын тухай

Хүүхдийн эрх зөрчигдөхөд хүргэдэг гол шалтгааны нэг нь тухайн хүүхдийн амьдарч буй орчин юм. Ямар орчинд төрж хүмүүжсэнээс хамааран хүүхдийн ирээдүйн амьдрал болон зөв хүн байх тэр дундаа нийгмийн сайн бүтээгдэхүүн болох зэрэг нь ихээхэн шалтгаалдаг. Тиймээс хүүхдийн эрхийг түүний амьдарч буй орчин тойронд хангах нь зүй ёсны асуудал юм. Өөрөөр хэлбэл 1000 өдрийн аялал 1 өдрийн аяллаас эхэлдэг шиг хүүхдийн эрхийг хангах асуудал нь тухайн хүүхдийн амьдарч буй орчны аюулгүй байдлаас эхэлдэг.

Хүүхдийн амьдарч буй орчин нь /living condition/ тэдний эрүүл мэнд, сэтгэл зүй болоод ирээдүйд ямар хүн болж төлөвшихөд том нөлөө үзүүлдэг. Тиймээс гэр бүл бүр орон сууц, орчин нөхцөлийн стандартыг баримтлан хүүхдээ эрүүл аюулгүй, тохилог ногоон байгууламж, цэвэр цэнгэг агаар бүхий газар өсгөж торниулах нь бидний үүрэг болж байна. Английн судлаач Lisa Harker болон Shelter нарын хамтран гаргасан "Chance of a lifetime" (COAL) судалгаагаар орчны нөхцөл тааруухан газар амьдарч буй хүүхдийн ирээдүйн эрүүл мэнд муу байх болон хойшид хөдөлмөрийн чадвараа алдах магадлал 25%-аар их байх нь тогтоогдсон байна. Түүнчлэн хүүхэд стандартын шаардлага хангаагүй орчинд өсөн торнисноор менингит, астма, зүрхний өвчлөлтэй болох магадлал ихэсдэг

төдийгүй сурах чадвар, зан төлөв, ирээдүйд ажил эрхлэх чадвар зэрэгт ч сөргөөр нөлөөлдөг¹ байна.

Иймд хүүхдийн аюулгүй байдлыг “Хүүхдийн эрхийн конвенц”, “Хүүхдийн эрхийн аюулгүй байдлыг хангах протокол” зэргээр хамгаалдаг. Тус баримт бичигт тодорхойлсноор “хүүхдийн аюулгүй байдал гэдэг бол хүүхдийг бүх хэлбэрийн зүй бус харьцаа, мөлжлөгөөс хамгаалах, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах бидний нийтлэг үүрэг хариуцлага юм”² гэж тодорхойлсон байдаг. Тиймээс хүүхдийг аюулгүй орчинд аюулгүй байдлыг нь ханган амьдруулах нь хүүхдийн эрхийг хангаж буй баталгаа юм.

2.2 Гэмт хэргийн шалтгаан, хүчин зүйл, түүнд ногдуулах хариуцлагын механизм

Хүүхдийг гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг нийгмийн болон биологийн олон талын анализ, харьцуулсан судалгаа үр дүнд тулгуурлан тодорхойлсон байдаг. Тухайлбал Farrington нь эрсдэлт хүчин зүйлийг “гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдэх эхлэл тавигдах, давтамж, үргэлжлэх хугацааны эрсдэлийг нэмэгдүүлж байдаг урьдач нөхцөл байдал” хэмээн тодорхойлдог³. Үүнд:

*Хувь хүний эрсдэлт хүчин зүйлс*⁴. Хүүхэд залуучуудын хувьд тодорхой зохисгүй ааш хэмжээнд авир гаргах, сайн муу үр дагавраас үл хамааран шинэ, сонирхолтой гэсэн зүйлсийг туршиж үзэх, хувь хүний бие даасан байдлыг эрэлхийлэх зэрэг нь тэдний хувьд түгээмэл байдаг. Харин зан байдлын хувьд асуудалтай, сэтгэл зүйн эсвэл сэтгэцийн ямар нэгэн эмгэгтэй, хичээл сурлагадаа муу байх тохиолдолд цаашид гэмт хэрэг үйлдэх, нийгмийн эсрэг зан үйлтэй болох эрсдэл өндөр байдаг.

Судалгаанаас харахад дор дурдсан эрсдэлт хүчин зүйлс нь хүүхэд, залуучуудыг гэмт хэрэг үйлдэх эрсдэлт зан үйлийг бий болгоход хамгийн их нөлөөлдөг гэж үздэг байна. Үүнд: хэт идэвхтэй, хөдөлгөөнтэй, өөрийгөө хянах чадвар сул, огцом түргэн зантай, асуудал шийдвэрлэх болон хийсвэр ойлголтыг төсөөлөн бодох чадвар сул, бусдыг ойлгох чадвар сул, сурлага тааруу, танин мэдэхүйн ур чадвар бага хөгжсөн, суралцах ур чадварын бэрхшээл, сэтгэцийн эмгэгүүд зэрэгт хүчин зүйлүүд хамаарч байна.

*Нийгмийн эсрэг эрт үеийн зан үйл*⁵. Litschge Wasserman нарын үзэж буйгаар өсвөр насныхны хүүхдүүдийн үзэж буй түрэмгийлэл, зөрчил, хүчирхийлэл зэрэг нийгмийн эсрэг зан үйлийг сурталчилсан зүйлүүд тухайн хүүхдүүдийн цаашдынх нь амьдралд асар их нь нөлөө үзүүлдэг. Нийгмийн эсрэг зан үйл нь эрт үед буюу бага насанд илрэх тусмаа насанд хүрээд гэмт хэрэг үйлдэх эрсдэлийг маш их нэмэгдүүлж байдаг бол бага наснаасаа эхлэн байнгын түрэмгий зан үйл илэрхийлэн гаргаж байвал 13 нас хүрэхээсээ өмнө гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх эрсдэлтэй гэдгийг цорын ганц шинж хэмээн тайлбарлажээ.

¹ <https://info.ncd.mn/blog/>

² <https://www.savethechildren.mn/uploads/publication/201805/>

³ Өсвөр насны хүүхэд, залуусын дундах дээрэлхэл, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх сургалтын гарын авлага., УБ., 2022 он., 16 дах тал

⁴ Мөн тэнд

⁵ Мөн тэнд

Tomberry-гийн судалснаар 13 нас хүрэхээсээ өмнө гэмт хэрэг, мөн зөрчил үйлдсэн бол ноцтой, хор уршиг ихтэй, хүчирхийллийн гэмт хэрэгтэн болох эрсдэл маш өндөр байх бөгөөд бусад насны бүлэг буюу 13 наснаас хойш гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэн хүмүүсээс илүү эрсдэлтэй байдаг. Өсвөр насныхны хувьд нийгмийн тогтсон хэм хэмжээг зөрчих, нийгмийн эсрэг үйлдэл хийх нь хэвийн үзэгдэл байдаг ч бага наснаасаа байнгын, ноцтой, хор уршиг ихтэй хүчирхийллийн зан үйлийг хийж буй илрэл нь цаашлаад гэр бүлээсээ холбоо тасрах, эсхүл тэднийг бусниулах, сонгууль өгөх зэрэг улс төрийн оролцооны эрхээ эдэлж чадахгүй болох, ажилгүйчүүдийн эгнээнд орох, мансуурах бодист хамааралтай болох гэх мэт эрсдэлүүдийг агуулж байдаг.

Lösel болон Bender нарын судалснаар бага насандаа нийгмийн хэм хэмжээг зөрчсөн зан үйл бүхий үйлдэл хийсэн хүүхдүүдийн гуравны нэг нь насанд хүрээд хор хохирол ихтэй гэмт хэрэг үйлдэх, хүчирхийлэгч болох эрсдэл нэмэгдэх болон сэтгэцийн бусад асуудлууд үүсдэг байна.

Promising Practices Network on Children Families and Communities-ын судалгаанаас харахад бага насанд бий болдог нийгмийн эсрэг зан үйл нь дараах 3 үндсэн хүчин зүйлээс шалтгаалдаг гэх судалгаа байдаг. Үүнд:

Нэгдүгээрт. Үр хөврөлийн үе дэх мэдрэлийн хөгжлийн эмгэг. Тухайлбал архи, тамхи, мансууруулах бодисын хэрэглээтэй эхээс төрсөн хүүхдүүд энэ төрлийн эмгэгт өртөх нь түгээмэл байдаг.

Хоёрдугаарт. Эцэг эхийн хүүхдээ гэх асрамж, халамж дутуу, хүүхэдтэйгээ эрүүлээр харилцах харилцаа сул, сэтгэлзүйн дэмжлэг үзүүлдэггүй байх зэрэг хүчин зүйл.

Гуравдугаарт. Эхийн амьдралын үе шат, хөгжлийн асуудлыг авч үздэг. Улсын халамжид байдаг, гэрлээгүй, эсхүл нөхөргүй, дунд сургуульд сураагүй, эсвэл гурав болон түүнээс дээш хүүхэдтэй эхээс төрсөн хүүхдүүд зан үйлийн асуудалтай байдаг зэрэг хүчин зүйлүүд ордог байна.

Хэт хөдөлгөөнтэй/идэвхтэй байх (hyperactivity). Судалгаануудаас харахад хүүхэд хэт хөдөлгөөнтэй буюу Хэт идэвхжилтэй байх нь насанд хүрээд зөрчил гаргах, гэмт хэрэг үйлдэх эрсдэлийг нэмэгдүүлж байдаг хэмээн таамагладаг. Түүнчлэн энэ нь Анхаарал дутмагшил, хэт хөдөлгөөнт эмгэгтэй (ADHD) хавсрах тохиолдолд хүчирхийллийн гэмт хэрэг үйлдэх эрсдэл маш өндөр байдаг. Энэхүү сэтгэлзүйн эмгэг нь хүүхдийн сурах явц (хичээлдээ төвлөрөх, хийсвэр ойлголтыг ойлгохгүй байх гэх мэт), танин мэдэхүйн чадвар, үе тэнгийнхэнтэйгээ харилцаа хэвийн холбоо тогтоох зэрэгт сөргөөр нөлөөлөх, түрэмгий зан байдлыг улам өдөөж өгснөөр хүүхдийг гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэхэд шууд бусаар нөлөөлж байдаг. Сэтгэлзүйн, танин мэдэхүйн, зан үйлийн зэрэг эрсдэлт хүчин зүйлсийн адил хэт хөдөлгөөнтэй байх нь дангаараа гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх шалтгаант нөхцөл болохгүй ч шууд бусаар хүүхдэд энэ төрлийн хэв шинжүүдийг бүрдүүлэхэд нөлөөлдөг.

Өөрийгөө хянах чадвар сул, хэт цочмог түргэн зан авир. Farrington-бl үзэж буйгаар хэт цочмог зан авир, түргэн ууртай байх шинж тэмдэг нь гэмт хэрэг үйлдэхэд томоохон түлхэц болдог хүчин зүйл юм. Судалгаануудаас харахад хүүхэд эрт үедээ буюу бага насандаа хэт цочмог, түргэн уурлах зан байдлаа илэрхийлэх нь цаашлаад нийгмийн хэм хэмжээг зөрчих, архи, мансууруулах бодис хэрэглэх, гэмт хэрэг үйлдэх эхний алхам

болдог гэж үзжээ. Хэт цочмог, түргэн зан авиртай хүүхдэд орчны сөрөг нөлөөлөл нэмэгдвэл насанд хүрэхээсээ гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх эрсдэлийг бий болгодог байна.

Асуудал шийдвэрлэх болон хийсвэрлэн бодох чадвар сул байх. Хүүхэд өөрийнхөө аливаа үйлдлийг шүүн тунгааж, бүтээлчээр сэтгэн, асуудал шийдвэрлэх чадваргүй байх, өөрийн хийсэн үйлдлийн үр дагаврыг ойлгохгүй байх, мөн эерэг үр дүнд хүрэх үйлдэл хийх эрмэлзэл, чадваргүй байх зэрэг багтдаг. Өөрөөр хэлбэл бодож тунгаах болон үйлдэл хийх хоёр нь хоорондоо уялддаггүй гэсэн үг юм. Судалгаануудаас харахад ихэнх давтан гэмт хэрэгтэн, зөрчил үйлдэгчид нь өөрсдийн үйлдлийн үр дагаврыг боддоггүй, хэт цочмог, түргэн зан авиртай, шаардлагагүй эрсдэлийг өөртөө үүрч байдаг. Танин мэдэхүйн болон зан үйлийн эдгээр эмгэгүүд сул нь учир асуудал шийдвэрлэх чадвар, асуудлын шалтгааныг тунгаах чадваргүй эсвэл боломжит бодохыг хүсдэггүй, шийдлийг эрэлхийлдэггүй, аливаа асуудлыг эергээр шийдвэрлэх чадваргүй зэрэгтэй холбон авч үзжээ.

Бусдыг ойлгож, мэдрэх сэтгэлгүй байх (empathy). Бусдыг зөвшөөрөх, ойлгох, тэдний хүлээн оронд өөрийгөө тавьж үзэх хүсэлгүй эсвэл чадваргүй байх нь хүүхэд залуучуудын дунд гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх, хүчирхийлэл үйлдэх эрсдэлт хүчин зүйл болдог. Өөрөөр хэлбэл ихэнх гэмт хэрэгтнүүд өөрийгөө ямагт нэгдүгээрт тавьдаг, бусдыг ойлгож энэрэх сэтгэл байдаггүй, бусдын оронд өөрийгөө тавьж бодож үзэх, асуудлыг өөр талаас нь тунгаах чадваргүйгээс гадна бусдын үг, үйлдлийг ташаа ойлгох нь түгээмэл байдаг. Мөн бусдын санал бодол, мэдрэмжийг ойшоож үздэггүй, ойлгох чадваргүй байх нь бусадтай таагүй харилцаатай байх, тэдний зан үйл хүмүүст таагүй мэдрэмж, үр дагавар бий болгодог. Эдгээр хүмүүс нь ерөнхийдөө харилцааны ур чадвар муу, хүнтэй харц тулгарах, нүд рүү нь харж ярихаас зайлсхийдэг, бусдыг сонсох, тэдэнд анхаарал хандуулахыг хүсдэггүй байдгаар илэрдэг. Ихэнх тохиолдолд сургууль завсардсан хүүхдүүд өөртөө итгэлгүй, бусдад хаягдсан мэт мэдрэмжтэй үлддэг бөгөөд энэ нь цаашлаад ур чадвар, мэргэжил боловсрол эзэмшиж амжилтад хүрэх боломжгүй санагдаж, бусад гэмт зан үйл бүхий хүүхдүүдтэй найзалж, нөхөрлөж эхэлдэг.

Сэтгэцийн эрүүл мэнд болон архи, мансууруулах бодисын хэрэглээ. Сэтгэцийн эмгэгүүд нь гэмт хэрэг, хүчирхийлэл үйлдэх, давтан гэмт хэрэг, зөрчил гаргах болон гудамжинд гарах, архи, хар тамхи хэрэглэх гэх мэт бусад эрсдэлүүдийг нэмэгдүүлж байдаг.

Гэр бүл (эцэг, эхийн)-ийн эрсдэлт хүчин зүйлс. Гэр бүлийн орчин нь хүчирхийлэгч, гэмт үйлийг зан бий болгоход нөлөөлдөг хамгийн том эрсдэлүүдийн нэг болдог. Гэр бүлийн орчин, эцэг эхийн хүмүүжил, харилцааны арга барил нь хүүхэд ирээдүйд гэмт хэрэгтэн, хүчирхийлэгч болох эсэхэд ихээхэн нөлөөлдөг. Хүүхэд нь гэмт хэрэгтэн, хүчирхийлэгч болох эрсдэлтэй гэр бүлд эцэг эх нь нийгмийн эсрэг эсвэл гэмт зан үйлтэй, хүүхэд хүмүүжүүлэх арга барилгүй (хараа хяналт тавьдаггүй, хүйтэн хөндий харилцаатай, хүүхдээ үл хайхардаг), бие махбодын шийтгэл оногдуулдаг, хүүхдийнхээ хийсэн буруу зүйлд өөр өөрөөр хариу үйлдэл үзүүлдэг, хүүхдээ хүчирхийлдэг, тэдэнтэй зүй бус харьцдаг, хүүхдээ үл тоомсорлох зэрэг зэрэг хэв шинж байна⁶.

⁶ Өсвөр насны хүүхэд, залуусын дундах дээрэлхэл, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх сургалтын гарын авлага., УБ., 2022 он., 20 дах тал

Сургуулийн эрсдэлт хүчин зүйлс. Сургууль нь хүүхдийг нийгэмшүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлдэг нөгөө талаас хүүхдийг нийгэмд харш зан үйл төлөвшүүлэхэд нөлөөлж байдаг. Олон сурагчтай, цөөн багштай сургуулийн хувьд багш нар хохирогч болох нь түгээмэл байдаг багш Мөн дотоод дүрэм журам нь хэрэгждэггүй, удирдлагын хамтын хоорондын ажиллагаа сул сургуулиудад багш нар хохирох үзэгдэл их байдаг бөгөөд багш нар сэтгэл дундуур байх нь хүүхдэд хүмүүжлийн доголдол бий болоход нөлөөлдөг байна. Мөн түүнчлэн дүрэм, журмаа хэрэгжүүлж чадахгүй байх нь цаашлаад зарим сурагчид хохирогч болох эрсдэлийг бий болгодог байна.

Оршин суугаа газар, орон нутгийн эрсдэлт хүчин зүйлс. Гэмт хэрэг, зөрчил, хүчирхийллийн шинж чанар бүрэлдэхэд нөлөөлдөг бас нэг нийгмийн чухал хүчин зүйл нь амьдарч буй орчин, орон нутгийн нөхцөл байдал юм. Тухайн орон нутаг буюу оршин суугаа газар нь өөрөө гэмт хэргийн суурь шалтгаан болж гэмт хэргийн гаралт ихсэхэд нөлөөлдөг байна. Өөрөөр хэлбэл, тухайн амьдран сууж байгаа газрын орчин нөхцөл нь хүчирхийлэл, нийгэмд харш зан үйлийг төлөвшүүлж байдаг.

Үе тэнгийнхний эрсдэлт хүчин зүйлс. Гэмт буй нь гэмт зөрчилд хүүхэд, хэрэг, холбогдож залуучууд зөрчил хэрэг, үйлдсэн хүмүүстэй найзалж, нөхөрлөх нь түгээмэл байдаг. Өсвөр насны хүмүүсийн гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдож буй үндсэн хоёр хүчин зүйлд: 1) гэмт зан үйл бүхий хүмүүстэй нөхөрлөх, нийлэх; 2) үеийнхнээсээ гадуурхагдах явдал багтдаг. Wasserman тэргүүтэй судлаачид дараах 3 эрсдэлт хүчин зүйлс нь өсвөр насандаа гэмт хэрэгтэн болох, улмаар давтан гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлдөг гэж үзсэн байна. Үүнд: 1) хувь хүний нийгмийн эсрэг зан үйл, хандлага; 2) үе тэнгийнхэндээ гадуурхагдах, үл тоогдсоноос үүдсэн сөрөг үр дагавар, хандлага; 3) гэмт зан үйл төлөвшсөн тэнгийнхэнтэйгээ найзалж нөхөрлөх зэрэг хамаардаг байна.

Био – нийгмийн (biosocial) хүчин зүйлс. Орчин үеийн криминологийн судлаач Moffit биологийн болон нийгмийн орчны онолын эрсдэлт хүчин зүйлсийн хоорондын уялдаа холбоо, харилцан хамаарал нь гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд хэрхэн нөлөөлдгийг судалсан байна. Тэрээр Амьдралын үечлэлийн онолоороо, мэдрэл-сэтгэл зүйн эмгэг (гений эсвэл тархины гэмтэл гэх мэт) болон гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй, Эцэг эх нь гэмт зан үйлтэй, хүүхдээ үл хайхардаг гэр бүлийн орчинд өссөн хүүхэд цаашдаа архаг, ноцтой гэмт хэрэгтэн болж төлөвшдөг байна⁷.

2.3 Хүүхдийн эсрэг үйлдсэн гэмт хэрэг, түүний нөхцөл байдал

Монгол дахь хүүхдийн эрхийн хамгийн ноцтой зөрчил бол хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах явдал юм. Засгийн газрын тайлагд дурдсан хууль тогтоомжууд нь хүүхдийг хүчирхийллээс ангид аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн бүрэн баталгаа болж чадахгүй байна. Учир нь:

- Гэр бүлд болон нийгмийн бусад орчинд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн бүхий л хэлбэрүүд хэвийн үзэгдэл мэт оршиж, үүнийг өөгшүүлсэн уламжлалт зан үйл хэвээр хадгалагдсаар байна.
- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах явдлыг мэдээлэх, бүртгэх, хариу арга хэмжээ авах тогтолцоо байхгүй байна. Хүүхдийг хүчирхийллээс хамгаалах төв,

⁷ Мөн тэнд

хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв гэдэг төрийн бус 2 байгууллага л энэ чиглэлээр ажиллаж байгаа ба мэргэшсэн төрийн байгууллага, алба байхгүй байна.

- Зөвхөн хүүхдийн амь нас хохирсон, маш ноцтой гэмтэж, бэртэж эмнэлгийн болон хууль хяналтын байгууллагаас тусламж, дэмжлэг авсан тохиолдол л бүртгэгдэж байна.
- Дундговь, Төв, Сэлэнгэ, ховд зэрэг дөрвөн аймаг, Улаанбаатар хотод эмэгтэйчүүд, хүүхдийг хамгаалах цөөн ортой байр ажиллаж байна. Бусад аймаг, суманд яаралтай тусламж авч, хамгаалагдах шаардлагатай хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх нь тодорхойгүй хэвээр байна.

Хүүхдүүд ихэнх цагийг гэр бүл, сургуулийн орчин болон найз нөхдийн хүрээлэлд өнгөрөөж байх ба хүүхдийн эрхэнд халдсан гэмт хэрэг, зөрчил зэрэг нь олон төрлийн субъектээр үйлдэгдэх бол түүнээс ихэвчлэн үе тэнгийнхний зүгээс болон сургуулийн орчинд үйлдэгдэж байгаа явдал их байна. Үүний шалтгаан нь бусдын эрхийг зөрчиж буй үе тэнгийнхэн болон хамт суралцаж буй үе тэнгийнхэн нь хэд хэдэн хүчин зүйлээс хамааран зөрчил, гэмт үйлдлийг үйлдэж байна.

Оросын Холбооны Улсын Эрүүгийн хуулийн хорь дугаар бүлэгт “Насанд хүрээгүй хүний эсрэг гэмт хэрэг” буюу хүүхдийн эсрэг гэмт хэргийг насанд хүрээгүй хүнийг гэмт хэрэгт татан оролцуулах, насанд хүрээгүй хүнийг нийгэмд харш үйл ажиллагаанд татан оролцуулах, насанд хүрээгүй хүүхдээр согтууруулах ундаа худалдаалуулах, насанд хүрээгүй хүнийг амь насанд нь аюул учруулж болзошгүй үйлдэл хийхэд татан оролцуулах, хүүхдийг солих, хүмүүжүүлэх үүргээ эс биелүүлэх зэргээр зүйлчилсэн байдаг бол Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс нь эрүүгийн хууль дах гэмт хэргүүдийн хүндрүүлэх нөхцөл байдалд хүүхдийн эсрэг хэмээн тусгасан байна.

Харин Монгол Улсын хувьд Эрүүгийн хуулийн арван зургаадугаар бүлэгт “Хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг”-ийг оруулсан байх бөгөөд тус бүлэгт хүүхдийг гэмт хэрэг үйлдэхэд татан оруулах, согтуурах, мансуурах, донтох байдалд татан оруулах, хаяр, төөрүүлэх, гуйлга гуйлгах, солих, худалдах, хэрцгий харьцах, садар самууныг сурталчлах, тэвчишгүй хөдөлмөр эрхлүүлэх, асран хамгаалах үүргээ үл биелүүлэх зэргээр 11 төрөл зүйлийн гэмт хэргийг зааж өгснөөрөө хүүхдийн эрхийг зөрчигдөхөөс сэргийлж байна.

Мөн түүнчлэн Эрүүгийн хуулийн 2023 оны 12 дугаар сарын 07-ны өдрийн нэмэлт өөрчлөлтөөр хүүхдийн эсрэг үйлдэгдэж буй тодорхой төрлийн гэмт хэрэгт оногдуулах хариуцлагыг илүү хүндрүүлсэн.

Насанд хүрээгүй хүний эсрэг үйлдэгдэх гэмт хэрэг нь ерөнхийдөө хүүхдийн эрх, эрх чөлөө тэр дундаа хүүхдийн хүмүүжил төлөвшилд, бие махбод, түүний хөгжилд сөргөөр нөлөөлсөн, ёс суртахуун, оюун санааны хөгжил, хувийн болон гэр бүлийнх нь ашиг сонирхол зэргийг хохироосон, амьд явах эрх, эрүүл мэндийн халдашгүй байдалд шууд нөлөөлөхүйц үйлдлүүд байх ба гэмт хэрэг үйлдсэн хүн хийж буй үйлдлээ хууль бус болохыг ухамсарлан гэм буруугийн санаатай хэлбэрээр буюу хүсэж үйлдсэн байхыг ойлгож болно.

Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүйн нийгэмд аюултай шинж чанарыг ухамсарлаж, түүнээс учирч болох нийгэмд аюултай хор уршгийг урьдаас мэдсээр атал хүссэн, эсвэл хүсээгүй боловч тэр хор уршигт зориуд хүргэсэн байхыг гэм буруугийн

санаатай хэлбэр гэнэ. Хүсэж үйлдэх гэдэгт гэмт этгээд өөрийн үйлдлээр тодорхой нэг хор уршгийг учруулахыг хүсэж, түүнийг өөрийн оюун ухаан, сэтгэхүйд дүрслэн, чухамхүү тэр хор уршгийг учруулахад өөрийн гэмт санаа бодол, үйл ажиллагаагаа чиглүүлэхийг ойлгох бөгөөд тэр хор уршгийг учруулах нь гэмт этгээдийн хувьд хүсэл эрмэлзлэл, гэмт хэрэг үйлдэх зорилго нь болсон байдаг. Ийм учраас гэм буруугийн шууд санаагаар үйлдэгдэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний субъектив талын үндсэн шинж нь гэмт хэрэг үйлдсэн зорилго байдаг⁸.

2019 онд гэмт хэргийн улмаас 30,782 иргэн хохирсноос 5.19% буюу 1598 нь 18 насанд хүрээгүй хүн байна. 2019 онд хохирсон иргэдээс 3,7% буюу 1137 сурагч, 0.03% буюу 11 сургууль завсардсан хүүхэд байна. Гэмт хэргийн улмаас гэмтсэн хүүхэд 2019 онд өмнөх оноос 144-өөр өссөн үзүүлэлттэй байна. Дээрх судалгаанаас үзэхэд, 2018 онд гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас 796 хүн хохирч үүнээс 6.4% буюу 51 нь насанд хүрээгүй хүн, 2019 онд 7.2% буюу 65 насанд хүрээгүй хүн хохирсон байна. Бэлгийн эрх чөлөө, халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэргийн хохирогчоор 2019 онд 359 хүүхэд, 2020 онд 333 хүүхэд тус төрлийн гэмт хэргийн хохирогчийн 66.3% ийг хүүхэд эзэлж байна. Хүчиндэх гэмт хэргийн улмаас хохирсон 406 хүний 248 буюу 61.1% ийг хүүхэд эзэлж байна⁹. 2020 оны байдлаар гэмт хэргийн улмаас 1181 хүүхэд хохирч, 99 хүүхэд нас барж, 516 хүүхэд гэмтсэн. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн арван зургаадугаар бүлэгт “Хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг” гэж тусгайлан заасан ба тус гэмт хэрэг нь 2019 онд 31, 2020 онд 27, 2021 онд 7, 2022 онд 8 гэмт хэрэг тус тус гарсан байна¹⁰.

График №8. Монгол улсад бүртгэгдсэн Хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг /2018-2022 он/

Гэмт хэргийн төрлөөр нь үзвэл:

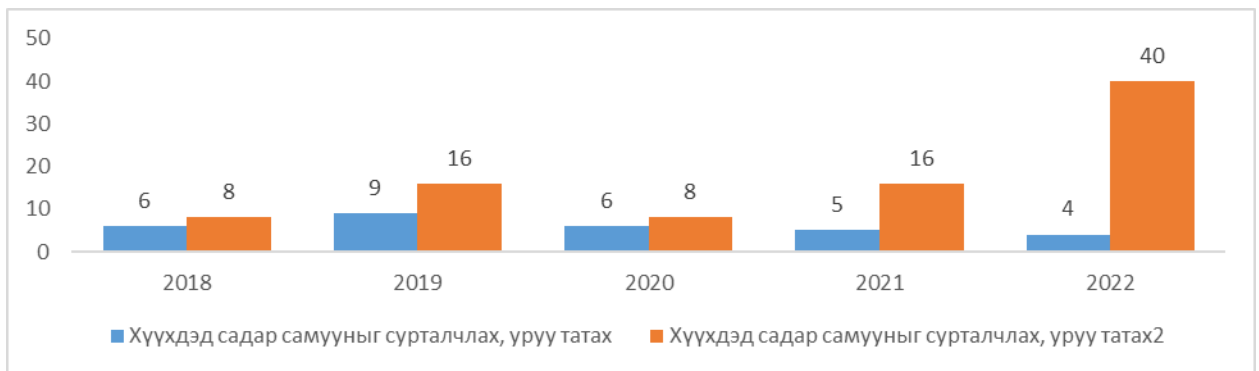
График №9. Хүүхдийн эсрэг гэмт хэргийг төрлөөр нь үзвэл /2018-2022 он/¹¹

⁸ Эрүүгийн эрх зүйн ерөнхий анги., С.Гантулга, Б.Энхболд., УБ., 2020 он. 246-247дах тал

⁹ Өсвөр насны хүүхэд залуусын дундах дээрэлхэл, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх модуль сургалтын гарын авлага., УБ., 2022 он., 23 дах тал

¹⁰ [ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ХЭМЖЭЭНД 2021 ОНЫ ЭХНИЙ 11 САРД БҮРТГЭГДСЭН ГЭМТ ХЭРЭГ, ЗӨРЧЛИЙН МЭДЭЭ \(police.gov.mn\)](https://police.gov.mn)

¹¹ [Статистик тоон мэдээлэл \(police.gov.mn\)](https://police.gov.mn)

Эрүүгийн хуулийн 16 дугаар бүлэгт заасан Хүүхдийн эсрэг гэм хэргийн төрлөөр нь авч үзэхэд дээрх 2 төрлийн гэмт хэрэг түлхүү үйлдэгдэх бөгөөд улсын хэмжээнд Хүүхдэд садар самууныг сурталчлах, уруу татах гэмт хэргийн гаралт 24-өөр өссөн байгаа тул тухайн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг авах шаардлагатай байна.

Дээрх судалгаанаас үзэхэд насанд хүрээгүй хүн буюу хүүхдийн эсрэг үйлдэгдэх гэмт хэрэг нь хэдий цөөн тоогоор үйлдэгдэж байгаа мэт харагдах боловч эрүүгийн хуулийн арван зургаадугаар бүлгээс бусад гэмт хэргүүдийн хохирогчдын хүн ам зүйн судалгаанаас харахад хүүхэд гэмт хэргийн хохирогч болж байгаа тохиолдол их байх ба үзүүлэлт дорвитой буурах хандлага ажиглагдахгүй байна.

ДҮГНЭЛТ

Монгол улсын хувьд үндсэн хуульд зааснаар төр нь хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хүлээсэн ёсоор хүүхдийн эрхийн тухай конвенц, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц, хүүхдийн эрхийн тухай хууль, хүүхэд хамгааллын тухай хууль, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль зэргээр хүүхдийн эрхийг хамгаалдаг.

Мөн түүнчлэн эрүүгийн хуулийн 16 дугаар бүлэгт тусгайлан хүүхдийн эрхийн эсрэг үйлдэлд, мөн хүүхдийн эсрэг үйлдэгсэн бусад төрлийн гэмт хэрэгт хүлээлгэх харицлагыг чангатгасан зохицуулалт шинэчлэн батлагдаж, хүүхдийн эрхийг хамгаалж байгаа билээ.

Гэвч хүүхдийн эсрэг үйлдэгдэх гэмт хэргийн болон өөрсийнх нь үйлдэж буй гэмт хэргийн тоо буурахгүй байгаа нь асуудал дагуулж байна. Эрүүгийн хуульд насанд хүрээгүй хүүхдэд хүлээлгэх хариуцлагын хэмжээ насанд хүрсэн хүнд оногдуулах хариуцлагаас 2 дахин бага байдаг ч асуудлын учир шалтгаан нь гэмт хэрэг үйлдэгдэхээс урьдчилан сэргийлэх ажил хангалттай бус байгааг илтгэж байна.

Хүүхдийг гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэхэд зөвхөн хууль хяналтын байгууллагын оролцоо, хүүхдийг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, хуулийн боловсронгуй зохицуулалт шаардлагаас гадна гэр бүлийн оролцоо, багш, сурган хүмүүжүүлэгчийн үлгэрлэл зайлшгүй шаардлагатай байна.

Криминологийн социологийн онолын үндсэн үзэл баримтлал “Хүүхэд бол цагаан цаас, хэнээс төрөхөөс үл шалтгаалж хаана, хэний дэргэж өсөж, хүмүүжиж байгаагаас

ирээдүй нь шалтгаална” хэмээсэн байдаг. Тэгэхлээр хүүхдийн гэмт явдлыг таслан зогсооход нийгмийн факторуудыг илүү нарийн судалж, хүүхдэд чиглэсэн ажил арга хэмжээг эрчимжүүлэхэд анхаарах асуудал нэн чухал шаардлагатай байна.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

1. С.Гантулга., Б.Энхболд., Эрүүгийн эрх зүй тусгай анги., УБ. 2020он.
2. Өсвөр насны хүүхэд, залуусын дундах дээрэлхэл, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх сургалтын гарын авлага., УБ., 2022 он.
3. [Статистик тоон мэдээлэл \(police.gov.mn\)](https://police.gov.mn)
4. <https://info.ncd.mn/blog/>
5. <https://www.savethechildren.mn/uploads/publication/201805/>
6. [ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ХЭМЖЭЭНД 2021 ОНЫ ЭХНИЙ 11 САРД БҮРТГЭГДСЭН ГЭМТ ХЭРЭГ, ЗӨРЧЛИЙН МЭДЭЭ \(police.gov.mn\)](https://police.gov.mn)